

ANCA-JEANINA NIȚĂ

Drept constituțional

ANCA-JEANINA NIȚĂ

Drept constituțional

Universul Juridic

București

-2022-

Capitolul I

Noțiuni introductive despre drept

Secțiunea I

Originea conceptului de drept și accepțiunile sale

§.1. Originea conceptului de drept

Originea dreptului se pierde în negura timpului. Termenul „drept” derivă de la latinescul „directus” (de la *dirigo, dirigere* – care însemna drept – orizontal sau vertical de-a dreptul, direct, direcție, linie dreaptă). În limba latină, cuvântul care corespundea substantivului drept era *jus* (drept, dreptate, legi).

Jurisconsultii romani au formulat puține definiții, și acestea împrumutate de la greci, care erau mari maeștri ai teoriei. Iar vechii greci nu au făcut distincție între drept și morală, apreciind dreptul ca fiind o componentă a moralei.

Prin intermediul jurisconsultilor romani, ne parvin primele definiții ale dreptului.

Într-un text din opera legislativă a împăratului Justinian a fost surprinsă *definiția jurisprudenței sau definiția științei dreptului*: „*Juris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*” („*Jurisprudența este cunoașterea lucrurilor divine și umane, știința a ceea ce este drept și nedrept*”).

Definiția dreptului a fost transmisă de jurisconsultul Celsus: „*Jus est ars boni et aequi*” („*Dreptul este arta binelui și a echitabilului*”). În această viziune, dreptul este arta de a aplica regulile morale în conflictele din viața practică; noțiunea de „bine” ține de morală, iar cea de „echitate” ține atât de domeniul dreptului, cât și de cel al moralei.

Jurisconsultul roman Ulpian a transmis *principiile fundamentale ale dreptului*: „*Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum quique tribuere*” („*Principiile dreptului sunt acestea: a trăi în mod onorabil, a nu vătăma pe altul, a da fiecăruia ce este al său.*”)¹.

La origine, popoarele antichității au pus semn de egalitate între drept, morală și religie. Spre deosebire de celelalte popoare ale antichității, romanii au depășit confuzia dintre drept, morală și religie, delimitând normele juridice de normele religioase și cele de morală. Astfel, în epoca Legii celor XII Table², romanii desemnau normele de drept prin cuvântul „*jus*”, normele religioase prin cuvântul „*fas*”, iar cele morale prin „*honestum*”.

La întrebarea când apare dreptul, în literatura de specialitate³ s-a afirmat că „*dreptul apare în condiții social-istorice determinate, în cadrul unei comunități constituite în formă politică*”.

¹ E. Molcuț, *Drept privat roman, Terminologie juridică romană*, ediție revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 5.

² Legea celor XII Table – întocmită în anul 449 î.e.n. – a fost adoptată pe fondul conflictului dintre patricieni și plebei, deoarece plebeii au cerut, în mod repetat, ca obiceiurile juridice să fie codificate și afișate în forum, pentru ca cetățenii romani să cunoască dispozițiile normelor de drept.

³ N. Popa (coord.), *Teoria generală a dreptului. Caiet de seminar*, ed. a III-a, Ed. C.H. Beck, București, 2017, p. 29.

§.2. Accepțiunile dreptului

Dacă în sens filosofic, drept înseamnă „corect, just, echitabil”, din perspectivă juridică, termenul *drept* are mai multe accepțiuni.

2.1. Drept obiectiv. Drept subiectiv

Astăzi, noțiunea de drept – legată de ideea de dreptate și de ideea de stat, este utilizată în două sensuri principale:

- dreptul obiectiv – totalitatea normelor juridice instituite și sancționate de către stat, norme care sunt aduse la îndeplinire de bună voie de către indivizi, iar în caz de neconformare, prin forța de constrângere a statului;

- drept subiectiv – posibilitatea recunoscută sau garantată de stat unei persoane de a cere altei persoane un anumit comportament juridic prescris expres de lege (de exemplu, dreptul de proprietate, dreptul de creanță etc., sunt denumite generic drepturi subiective).

Sursa dreptului subiectiv este dreptul obiectiv. Cele două categorii de drepturi nu se află în opoziție, ele se completează reciproc și creează sistemul juridic al unui stat. Pentru a înțelege raporturile dintre cele două categorii de drepturi, exemplificăm: libertatea de exprimare este un drept subiectiv al persoanei, ce poate fi exercitat cu respectarea limitelor sale stabilite în legislație, deci în dreptul obiectiv. Dreptul la căsătorie este un drept subiectiv al persoanei, care poate fi exercitat doar în condițiile reglementate de Codul civil, de normele dreptului obiectiv.

2.2. Drept natural. Drept pozitiv

Distincția dintre dreptul natural și dreptul pozitiv s-a făcut din cele mai vechi timpuri. Potrivit jurisconsultilor romani, dreptul natural era privit ca un sistem de norme de drept care se aplică tuturor popoarelor, în toate timpurile.

În epocile ce au urmat, dreptul natural a cunoscut mai multe abordări: unele cu caracter religios, promovând ideea că este de fapt un drept de natură divină, altele cu caracter laic, afirmându-se că dreptul ar fi un element al naturii, al materiei.

Adepții Școlii dreptului natural pornesc de la concepția aristotelică conform căruia omul este un animal social – *zoon politikon*, apreciind că din nevoia instinctivă de a trăi în societate, apare și nevoia de a stabili reguli juridice.

Hugo Grotius¹ – unul dintre fondatorii Școlii dreptului natural, apreciază dreptul natural ca fiind totalitatea principiilor pe care rațiunea le dictează pentru satisfacerea înclinării naturale a omului pentru viața socială². Ideile lui H. Grotius au fost preluate și dezvoltate de J. Locke, Montesquieu, J.J. Rousseau etc.

Principiile aparținând dreptului natural au fost valorificate de documentele relevante în materia drepturilor omului (ex., Declarația americană de la 1787 sau Declarația franceză de la 1789).

¹ Hugo Grotius (1583-1645) a fost un eminent jurist olandez, fondator al dreptului internațional modern.

² N. Popa (coord.), *op. cit.*, p. 29.

În timp, opinia majoritar acceptată în literatura de specialitate este în sensul că:

- dreptul natural este un ansamblu de reguli și idei directoare din care legiuitorul se inspiră în elaborarea dreptului pozitiv. Drepturile naturale sunt drepturi nederivate, neatribuite, legate de însăși natura omului, independente față de orice putere, anterioare dreptului pozitiv. Drepturile naturale se impun oamenilor prin natura lor și le dirijează conduita înaintea oricăror legi pozitive.

- dreptul pozitiv este reprezentat de totalitatea regulilor juridice scrise, existente într-o societate, un drept obligatoriu și susceptibil de a fi adus la îndeplinire prin forța coercitivă a statului.

De subliniat faptul că *între dreptul natural și dreptul pozitiv există o strânsă legătură*. S-a afirmat, cu temei, că „prin intermediul unei norme aparținând dreptului pozitiv, dreptul natural își asigură funcția sa de apărare sau de ocrotire a ființei umane față de abuzurile sau tirania guvernanților”¹.

Secțiunea a 2-a

Sistemul dreptului. Organizarea dreptului pe ramuri și instituții

§.1. Norma juridică

Dreptul este alcătuit din norme juridice. *Norma juridică este o regulă de conduită generală, impersonală, obligatorie, instituită sau acceptată de stat, a cărei îndeplinire se realizează voluntar, iar la nevoie prin intervenția forței de constrângere a statului.*

Norma juridică are o structură trihotomică: ipoteză, dispoziție și sancțiune.

Ipoteza este partea normei juridice care stabilește condițiile și împrejurările în care aceasta se aplică, precum și categoriile de subiecte de drept cărora norma li se adresează.

Dispoziția este elementul structural al normei juridice care precede conduita care trebuie respectată, în condițiile și împrejurările stabilite de ipoteză.

Sancțiunea este partea normei juridice care stabilește consecințele ce decurg din nerespectarea dispoziției, cât și eventuale măsuri pe care autoritățile competente le pot dispune împotriva subiectului de drept care nu s-a conformat normei.

Cu privire la normele cuprinse în Constituție, care – din punct de vedere al formulării exprese, par lipsite de sancțiune, în doctrină s-a arătat că sancțiunea implicită a încălcării oricăreia dintre acestea este neconstituționalitatea actului în cauză.

Obligativitatea normei juridice este dictată de scopul acesteia: asigurarea ordinii publice.

Dar dreptul nu există prin simpla alăturare a normelor juridice, ci există ca un sistem. În această lumină, sistemul dreptului apare ca un ansamblu organizat și logic, care implică relația întreg-parte. În teoria dreptului este întrebuițată analiza de sistem în ceea ce privește:

- a) sistemul juridic – parte componentă a realității sociale;
- b) sistemul legislației – totalitate a normelor juridice;

¹ C. Ionescu, *Teoria generală a dreptului constituțional. Drept constituțional și instituții politice*, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 18.

c) sistemul dreptului – organizarea dreptului pe ramuri și instituții¹.
Ne vom opri în analiză asupra acestui din urmă sistem.

§.2. Ramurile dreptului

Dreptul pozitiv se împarte în drept public și drept privat. Diviziunea își are originea în dreptul roman, jurisconsultul *Ulpian* (170-228 d.Hr.), distingând între:

a) *jus publicum* – care se referă la interesele statului roman;

b) *jus privatum* – care se referă la interesele diferitelor persoane.

În concepția lui *Ulpian*: „*Publicum ius est quod ad statum rei romane spectat; privatum quod ad singulorum utilitatem*” (Dreptul public este cel care se referă la organizarea statului roman, iar dreptul privat la interesele fiecăruia). Față de această abordare, profesorul *Emil Molcuț* observă argumentat că jurisconsultul roman afirma în mod eronat că există norme ale dreptului care reflectă interese individuale, căci toate normele de drept reflectă interese generale, iar nu individuale.

În literatura de specialitate este unanimă opinia potrivit căreia această diviziune a dreptului – care privește atât *dreptul intern*² (național), cât și *dreptul internațional*³, nu trebuie absolutizată. Atât dreptul public, cât și dreptul privat au trăsături specifice, dar și trăsături comune, interesând deopotrivă particularii și statul.

În sprijinul acestei observații, apreciem relevantă întrebarea ilustrului jurist și filosof de formație neo-kantiană, *Mircea Djuvara*⁴: „Oare normele dreptului public nu interesează pe particulari? Ne este oare indiferent modul cum funcționează serviciile publice, fără de care nici nu putem exista în toată ființa noastră? Și invers, dispozițiile de drept privat interesează statul. Cum ar exista într-adevăr statul fără rânduiala intereselor private ale oamenilor?”

Dreptul public intern cuprinde mai multe ramuri de drept: dreptul constituțional, dreptul administrativ, dreptul penal, dreptul financiar etc.

În componența dreptului privat includem: dreptul civil, dreptul comercial, dreptul familiei, dreptul funciar, dreptul proprietății intelectuale etc.

În mod tradițional, s-a spus că *două caracteristici importante deosebesc dreptul public de cel privat*, respectiv:

a) dreptul public este dominat de căutarea interesului general, finalitate exclusivă a statului, a autorităților și instituțiilor publice;

b) dreptul public este un drept inegalitar, dat fiind că interesul general primează intereselor particulare.

¹ A se vedea *N. Popa* (coord.), *op. cit.*, p. 44.

² *Dreptul intern este dreptul în vigoare într-un anumit stat, care are ca scop reglementarea raporturilor juridice care au loc pe teritoriul statului respectiv.*

³ *Dreptul internațional este reprezentat de ansamblul normelor de drept care reglementează relațiile dintre state, norme ce provin în mare parte din tratatele internaționale încheiate în anumite domenii.*

⁴ *Mircea Djuvara* (1886-1945), filosof și jurist român, susținător al doctrinei dreptului viu.